

“САҲИҲУЛ БУХОРИЙ” НИНГ ҚАДИМИЙ НУСХАЛАРИ**Қушшақов Ихтиёр Исроилович**

Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази илмий ходими

Даурбекова Ирода Туюновна

Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази илмий ходими

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7410046>

Аннотация. Ушбу мақола Туркия Республикасидаги Нур Усмания кутубхона фондида сақланаётган “Саҳиҳул Бухорий” асарининг бир неча қўлёзма нусхалари ҳақида маълумот ва тавсифлар келтирилган. Асарнинг колофони, ҳошиясида келтирилган тарихий маълумотларни таҳлили ҳам берилган. Машхур нусхалар муҳаддис Юний, Мақдисий, Марвазий, Кушмиҳоний номлари билан аталганининг сабаблари ҳам айтиб ўтилган. Шунингдек, Имом Бухорий ҳаёти ва илмий меросини асраб – авайлаш, ўрганиш ва ёш авлод вакилларига ўргатиш, динимиз моҳиятини тўғри тушуниш ҳамда унинг гоё ва таълимотларини халқимизга тўғри етказиш аҳамиятли жиҳатлари ёритилган.

Калит сўзлар: Мақдисий, Юний, ҳадасана, ровий, санад, муҳаддис, мерос, илмий, колофон, изох.

ДРЕВНИЕ КОПИИ “САХИХ АЛЬ-БУХАРИ”

Аннотация. В этой статье представлены подробности и описания ряда рукописей Сахиҳул Бухари, которые хранятся в библиотечном фонде Турции Нур Османья. Колофон работы и резюме исторических данных, представленных на полях, также включены. Также включены объяснения других имен одноименных реплик, таких как Мухаддис Юни, Макдиси, Марвази и Кушмихани. Кроме того, жизнь и научное наследие Имама Бухари были сохранены, переданы лидерам будущих поколений, понятия как основа нашей религии и поддержаны его идеями и учением для нашего народа.

Ключевые слова: Макдиси, Юнини, хадасана, рассказчик, санад, муҳаддис, наследие, наука, колофон, комментарий.

ANCIENT COPIES OF “SAHIHUL BUKHARY”

Abstract. This article offers details and descriptions of a number of Sahihul Bukhari manuscripts that are kept in Turkey's Nur Osmaniya Library Fund. The work's colophon and summaries of the historical data provided in the margin are also included. Also included are the explanations behind the eponymous replicas' other names, such as Muhaddis Yuni, Makdisi, Marvazi, and Kushmikhani. Additionally, Imam Bukhari's life and scientific legacy were preserved, passed down to future generation leaders, understood as the foundation of our religion, and supported by his ideas and teachings to our people.

Keywords: Makdisi, Yunini, hadasana, narrator, sanad, muhaddis, heritage, science, colophon, commentary.

Буюк ажодларимизнинг бой илмий, маънавий мероси дунё кутубхона фонд ва музейларининг ноёб дурдоналаридан бири саналади. Машхур фондлардаги қўлёзмалар орасида ҳадис илмининг султони Имом Бухорий қаламига мансуб “Саҳиҳул Бухорий” асарининг турли даврларда кўчирилган нусхаларини ҳам учратиш мумкин. Имом Бухорий бу асарни ёзишда улкан меҳнат самараси билан ўн олти йил давомида ёзиб, мукамал ҳолатга келтирган.

Асарнинг бизгача етиб келиш жараёни бир неча босқичларни босиб ўтган. Дастлаб, Имом Бухорий ҳузурида “Саҳиҳ”ни тинглаган бир неча ровийлар китобни бевосида муҳаддисдан қайд қилиб олган. Ровийлардан эса ўз навбатида толиби илмлар нусха кўчирган. Аста-секин ислом оламидаги мамлакатлари бўйлаб асарнинг турли қўлёзма нусхалари кенг тарқалиб борган.

“Саҳиҳул Бухорий”нинг ривоят тарихи ҳақида Имом Бухорийнинг шогирди муҳаддис аллома Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Юсуф Фирабрий (231/845320/922): “Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий “Саҳиҳул Бухорий” дан ҳадис ривоят қилганда тўксон минг киши ҳадис тинглаган. Бу китобдаги ҳадисларни ривоят қилишга Имом Бухорий ва мендан бошқа бирор киши қолмади”, - деб ёзган. Имом Фирабрийнинг маълумотига кўра, аллома узок умр кўргани, кўлидаги нусханинг тўлиқ ва асл эканидан далолат беради. Асарни Фирабрий нусхасидан кўплаб шогирд, муҳаддислар ҳадис ривоят қилган ва ундан нусхалар кўчирган.

Ислом манбашунослиги бўйича амалга оширилган кўплаб олимлар олиб борган тадқиқотларида “Саҳиҳул Бухорий” асарининг нусхалари мавжудлиги, уларнинг бири-биридаги фарқли жиҳатларини ёритиб берган. Дунё олимларининг тавсиф, матнлар таҳлили ва тадқиқотлар натижасида “Саҳиҳул Бухорий” асарининг дунё фондларидаги нусхалари Имом Бухорий яшаган даврга яқин бўлган нодир нусха борлиги аниқланган. Бугунги кунда “Саҳиҳул Бухорий” га олимлар томонидан кўплаб шарҳ ва ҳошиялар ёзилган ва ёзилмоқда.

Ушбу мақола Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази манбалар хазинасида сақланаётган “Саҳиҳул Бухорий” асар нусхаларининг электрон нусхалари мавжуд бўлиб, бу нусхаларнинг афзаллиги, фарқли жиҳати ҳақида маълумот беришни лозим топдик. Қўлёзманинг асл нусхалари Туркиянинг Нур Усмония кутубхонасида сақланмоқда. Мазкур кутубхонада “Саҳиҳул Бухорий”нинг 31 та нодир ва қадимий нусхаси мавжуд.

Асарнинг ҳозирга қадар аниқланган нусхалари орасида энг қадимий нусхалардан бири Нур Усмония кутубхонасида №687 рақам остида сақланаётган Муҳаммад ибн Абдумажид томонидан 669/1271 йилда кўчирилган нусхани тавсиф ва таҳлилинини келтиришни лозим топдик.

Нусха тўлиқ, сатри 37 қаторни ташкил этади. “Боб”, “ҳаддасана” ва “сана” каби сўзлари қизил сиёҳда ёзилган. Мазкур нусхада матн тўрт бўрчак, тилла суви юритилган рамка ичига олинган бўлиб, асар боши зарҳал, нақшли унвон билан безатилган. Асарнинг ҳошияларида изох, шарҳ, тўлдирмалар бор ва тарихий маълумотлари билан ноёб нусха ҳисобланади. Қўлёзманинг ҳажми 348 varaқдан иборат.

Асарнинг 1^a varaқдан басмала билан бошланган.

Асар боши:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ صَحْبِهِ وَ سَلَّمَ

كَيْفَ كَانَ بَدَأَ الْوَحْيَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ قَوْلَ اللَّهِ جَلَّ ذِكْرُهُ أَنَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَ

النَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ ...

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳийнинг бошланиши қандай бўлган? Аллоҳ таолонинг “Албатта, биз сенга Нуҳ ва ундан кейинги набийларга ваҳий юборганимиздек, ваҳий юбордик” [1: 163] деган сўзи.

Колофон 165^b varaқда бўлиб, унда кўчирилган сана ва хаттоти қайд этилган.

هذا اخر كتاب صحيح البخارى و الحمد لله اولا و اخرا و صلى الله على سيدنا محمد و آله و صحبه و سلم فى آخر اليونانية ما نصه بخط الاصل آخر الجزء و هو كتاب الصحيح الحمد لله و حده و صلواته على سيدنا محمد النبي الامي و على آله و صحبه الطيبين الطاهرين و سلامه آمين اللهم آمين نقله محمد بن عبد المجيد بن زيد فى مدة آخرها يوم الاحد ثامن عشرين شهر رمضان المعظم من سنة تسع و ستين و ستمئة انتهى

“Ҳижрий 669 йил рамазон ойининг ўн саккизинчи (мелодий 1271 йил апрель ойининг йигирма тўққизинчи) куни ёзиб тугатилди”.

Нур Усмония кутубхонасида сақланаётган яна бошқа бир нусхаси Муҳаммад Абу Саъуд ибн Ҳасан ибн Али ибн Абу Бакр Баззорий томонидан китобат қилиниб, 855/1451 йилда кўчирилган. Асар тўлиқ. сатрлари 35 қаторни ташкил этади. “Боб” сарик (зарҳал), “ҳаддасана” кўк, ва “ҳаддасани” сўзлари қизил сиёҳда билан ёзилган. Ушбу асар №689 рақам остида сақланмоқда. Қўлёзманинг ҳажми 357 варақдан иборат.

Асар 1^а варақдан басмала билан бошланган.

Асар боши:

بسم الله الرحمن الرحيم. و صلى الله على سيدنا محمد و آله و صحبه و سلم

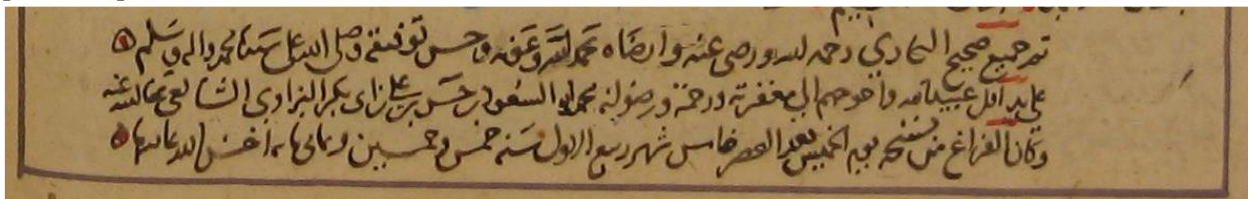
كيف كان بدء الوحي الى رسول الله صلى الله عليه وسلم و قول الله جل ذكره انا اوحينا اليك كما اوحينا الى نوح و

النبيين من بعده ... [689:1]

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳийнинг бошланиши қандай бўлган? Аллоҳ таолонинг “**Албатта, биз сенга Нух ва ундан кейинги набийларга ваҳий юборганимиздек, ваҳий юбордик**” [1: 163] деган сўзи.

Колофон 165^б варақда бўлиб, унда кўчирилган сана ва хаттоти қайд этилган.

تم جميع صحيح البخاري رحمة الله او رضى عنه و ارضاه بحمد الله و عونه و حسن توفيق و صلى الله على سيدنا محمد و اله و سلم. على اول عبيد الله و احوجهم الى مغفرته و رحمة و رضوانه محمد ابو السعود بن حسن بن على بن ابو بكر اليزارى الشافعى عفا الله عنه و كان الفراغ من نسخة يوم الخميس بعد العصر خامس شهر ربيع الاول سنة خمس و خمسين و ثمانى مائة لحسن الله عاها [689:357]



Туркиянинг Нур Усмония кутубхонасида сақланаётган “Саҳихул Бухорий” асарининг яна ноёб нусхаларидан бири хаттот Шараф ибн Шамсиддин Шарофиддин Ҳофиз Нажибий томонидан китобат қилиниб, 861/1457 йилда №700 рақам остида сақланаётган нусха мавжуд. Бу нусханинг “Боб”, “ҳаддасана” ва “сана” каби сўзлари қизил сиёҳда ёзилган. Мазкур нусхада матн тўрт бўрчак, тилла суви юритилган рамка ичига битилган бўлиб, асар боши зарҳал, нақшли унвон билан безатилган. Қўлёзма умумий ҳажми 855 варақдан иборат бўлиб, 27 сатрда кўчирилган. Асарнинг сўнги каллофон қисмида муаллиф ва асар ҳақидаги маълумотлар батафсил аниқ рақамлар билан келтирилган.

Асар 1^а варақдан басмала билан бошланган.

Асар боши:

بسم الله الرحمن الرحيم. و صلى الله على سيدنا محمد و آله و صحبه و سلم

كيف كان بدء الوحي الى رسول الله صلى الله عليه وسلم و قول الله جل ذكره انا اوحينا اليك كما اوحينا الى نوح و

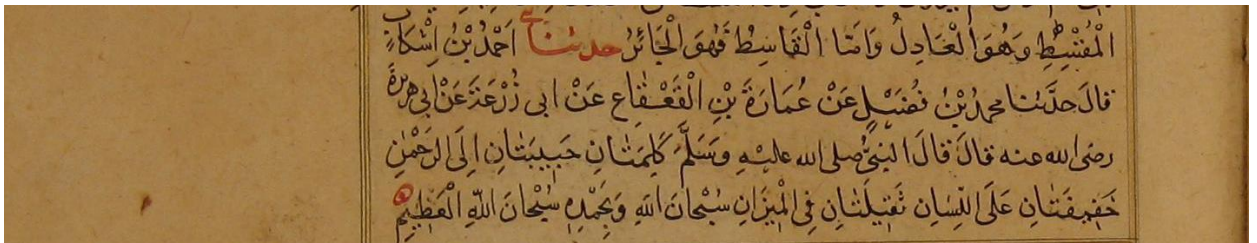
النبيين من بعده ... [700:855]

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳийнинг бошланиши қандай бўлган? Аллоҳ таолонинг “Албатта, биз сенга Нуҳ ва ундан кейинги набийларга ваҳий юборганимиздек, ваҳий юбордик” [1: 163] деган сўзи.

Асарнинг охири :

حدثنا احمد بن اشكاب قال حدثنا محمد بن فضيل عن عمارة بن القعقال عن ابي زرعة عن ابي هريرة رضي الله عنه قال قال النبي صلى الله عليه و سلم كلمتان حبيبتان الى الرحمن خفيفتان على اللسان ثقيلتان في الميزان سبحان الله و بحمده و سبحان الله العظيم... [700:854]

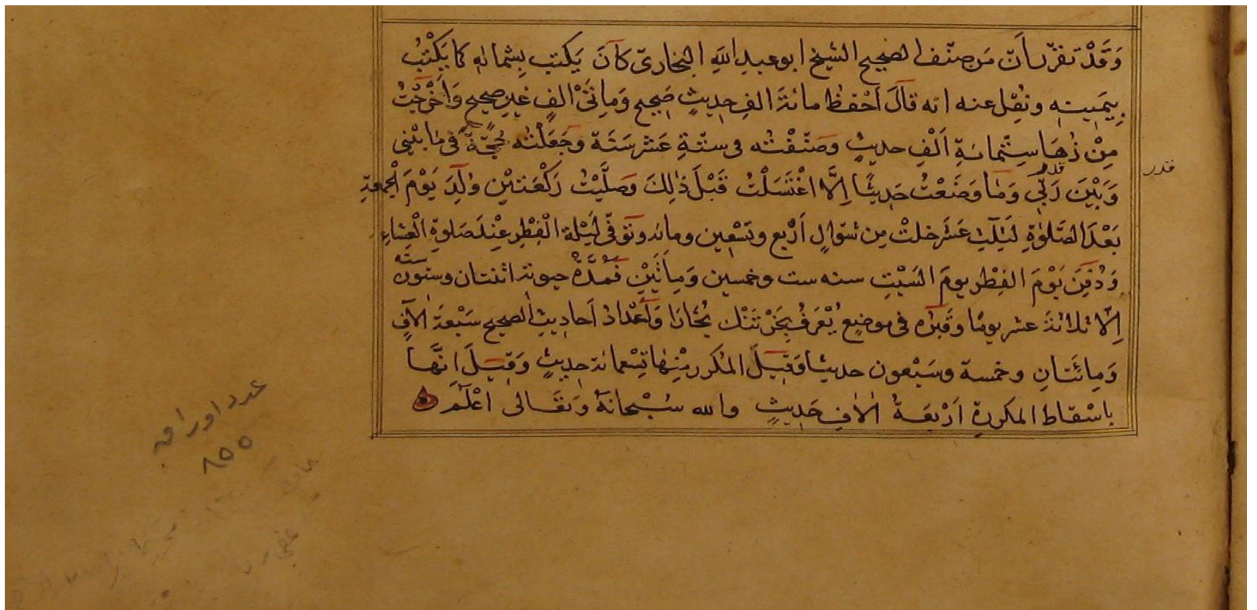
Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу: Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: “Тилга энгил, мезонда оғир, Раҳмонга суюкли икки калима: “Субҳаналлоҳи ва биҳамдиҳи, субҳаналлоҳил азим”, дедилар.



Колофон қисмида асарнинг кўчирилган санаси ва кўчирган хаттоти ҳақидаги маълумотлар келтирилган.

تم الكتاب الجامع الصحيح للإمام الحافظ مقتدى اهل الحديث ابي عبد الله محمد بن اسماعيل البخارى رضى الله عنه و ارضاه لاجل صاحب الاعظم الاكرم محب الفقراء و الصلحاء على يد اقل عباد الله و احوجهم الى عفو الله تعالى و غفرانه الحاج شرف بن شمس الدين شرف الدين الحافظ النجيبى امام يقعه الكرجيه ثالث شوال سنه احدى و ستين و ثمانمائة [700:854]...

Мазкур асарни хаттот Шараф ибн Шамсиддин Шарофиддин Ҳофиз Нажибий томонидан 861/1457 йилда кўчирилган.



و قد تقرر أن من صنف الصحيح الشيخ ابو عبد الله البخارى كان يكتب بشماله كما يكتب بيمينه نقل عنه انه قال حفظ ما نته الف حديث صحيح و ما نتي الف غيى صحيح و اخرجت من زها ستمائة الف حديث و صنفته فى ستة عشر سنة و جعلته حجة فى ما بين و بين ربي و ما وضعت حديثا الا اغسلت قبل ذلك و صليت ركعتين ولد يوم الجمعة بعد الصلوة لثلاث عشر خلت من شوال اربع و تسعين و مائة و توفى ليلة الفطر عند صلاة العشاء و دفن يوم السبت سنة ست و خمسين و ما بينت فمدة جوده اثنتان و ستون سنة الا ثلاثة عشر يوما و قبل فى موضع يعرف بخرتنك بخارا و اعداد احاديث الصحيح

سبعة الاف و مائتان و خمسة و سبعون حديثا و قيل المكرر منها تسعمائة حديث و قيل انها باسقاط المكررة اربعة الاف و الله سبحانه تعالى اعلم [700:855]

“Саҳиҳ”ни битган шайх Абу Абдуллоҳ Бухорий ўнг кўли билан ёзганидек, чап кўли билан ҳам ёза олиши аниқ исботланган.

Ундан ривоят қилинади: “Мен юз минг саҳиҳ ва икки юз минг саҳиҳ бўлмаган ҳадисни ёддан биламан. Уларни олти юз минг ҳадис орасидан ажратиб олганман. Уни (Саҳиҳул бухорий) ўн олти йил давомида ёздим ва ўзим ва Раббим ўртасида ҳужжат қилдим. Унга ҳадис киритишдан олдин ғусл қилиб, икки ракат намоз ўқир эдим”.

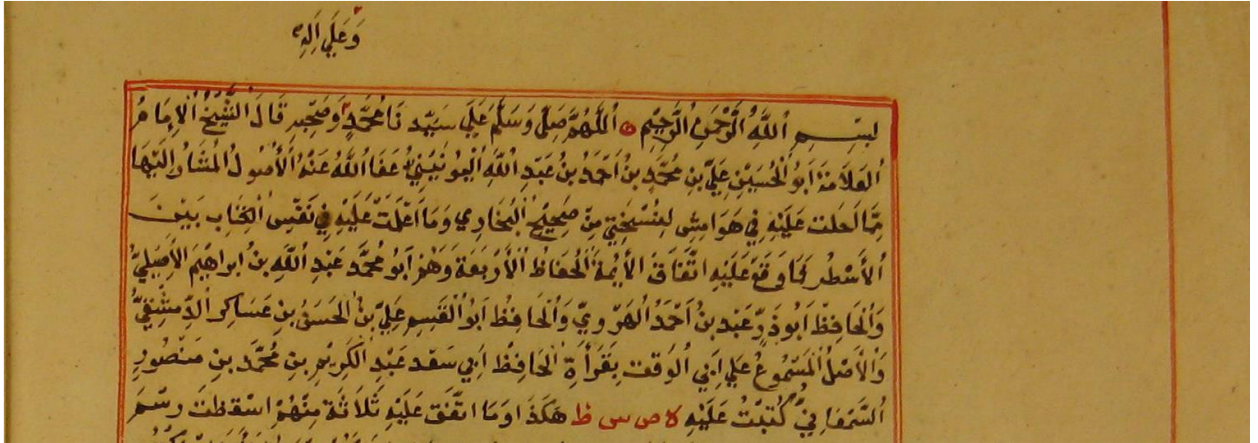
Имом Бухорий 194 йил шаввол ойидан ўн кеча қолганда жума куни намоздан сўнг туғилиб, 256 йил Рамазон ҳайити кечаси хуфтон намози вақтида вафот этган ва Ҳайит куни дафн қилинган. У ўн уч куни кам олтмиш икки йил умр кўрди. Қабри Бухоронинг (ҳозирги Самарқанд) Хартанг номи мавзесида жойлашган. Саҳиҳул Бухорий асаридаги ҳадислар сони 7275 та. 900 та ҳадис такрорланиб келган, деган фикрлар ҳам айтилган. Баъзилар: “Такрорланадиган ҳадисларидан ташқари 4000 та ҳадис бор”, дейишган. Валлоҳу аълам.

Умуман олганда мазкур кутубхона фондида яна бир қанча 13-18 асрларга доир нусхалари сақланмоқда. Шунингдек, кутубхона фондида бир қанча юний нусхалар ҳам сақланиб келмоқда.

“Саҳиҳул Бухорий” асари нусхасини энг кўп тарқалиши ва дунё бўйича муҳаддислар, шарҳ ёзувчилар ҳамда олимлар томонидан бирламчи манба сифатида фойдаланилган “Саҳиҳул Бухорий” асарининг “Юний” нусхаси бўлади. Юний нусхаси саккизинчи ҳижрий асрдан кейин етишиб чиққан барча муҳаддислар учун асос ва асл манба сифатида фойдаланиб келинмоқда. “Саҳиҳул-Бухорий” асарига шарҳлар ёзган машҳур муҳаддис олимлар Ибн Ҳажар Асқалоний, Бадриддин Айний, Қисталоний ва бошқалар томонидан тасниф этилган машҳур шарҳларда асосий манба Юний нусхаси бўлган.

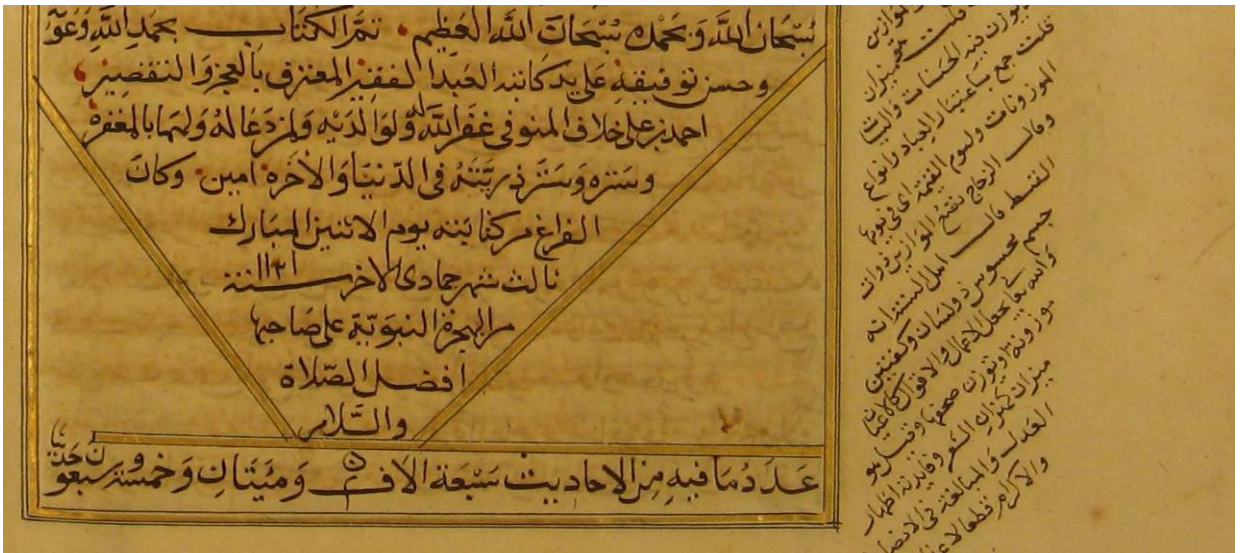
Юний нусхасининг соҳиби Абу Ҳусайн Али ибн Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Абдуллоҳ Юний 621/1224 йил Баълабакка (Дамашқ) номи шаҳарнинг Юний қишлоғида муҳаддислар оиласида туғилган. Муҳаммад Юний муҳаддис, факих, зоҳид ўз даврининг энг буюк муҳаддисларидан бўлиб, унинг отаси Тақийиддин Юний ҳам муҳаддис, хофиз, зоҳид сифатида эътироф этилган [6].

“Саҳиҳул Бухорий” асарининг Нур Усмония кутубхона фондида сақланаётган 1156/1743 йилда Али ибн Абдуллоҳ томонидан китобат қилинган юний нусхаси мавжуд. Асар ҳажми 609 варақдан иборат бўлиб, №695 рақам остида саланмоқда. Мазкур нусхада матн тўрт бўрчак, рамкага олинган бўлиб, асар боши зарҳал, нақшли унвон билан безатилган. Асардаги “ҳаддасана”, “аҳбарона”, “қавл”, “қўл” ва “боб” каби сўзлари қизил сиёҳда ёзилган. Асарнинг +1^б-3^а варақларида Абу Ҳусайн Али ибн Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Абдуллоҳ Юний нусхасини тайёрлашда Абу Зарр Ҳаравийдан келган ривоятга асосланган. Абу Заррга етиб келган бу санад Карима бинти Аҳмаддан бўлиб, у Кушмихонийдан ривоят қилган. Ҳамавай томонидан келган санад ҳам Кушмихоний, Мустамлий, Абу Зайд Марвазий ва Жиржонийлар ривояти асосида Муҳаммад Юнийга етиб келганлиги [4: 1^б-3^а] ҳақидаги маълумотлар батафсил келтирилган [5: 14]. Асар “Иймон китоби” (Китабул иймон) дан бошланиб, “Тавҳид китоби” (Китобут тавҳид) гача тўлиқ кўчирилган.

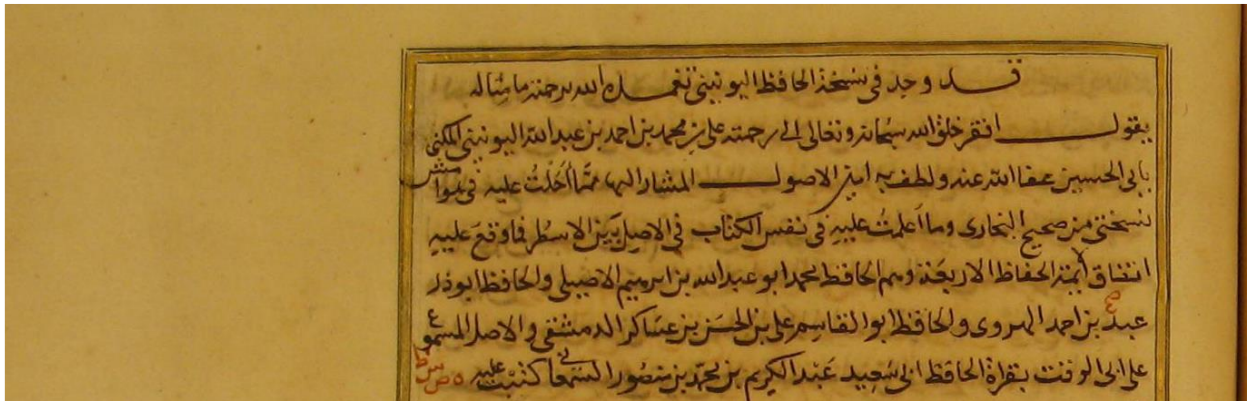


“Саҳихул Бухорий” асарининг яна бир Юниний нусхаси 1121/1709 йилда хаттот Аҳмад ибн Али Халлоф Мануфий томонидан кўчирилган. Асар №701 рақамда сақланади ва қўлёзманинг умумий ҳажми 673 варақдан иборат. Нусханинг “Боб” сарик (зарҳал), “ҳаддасана” кўк, ва “ҳаддасани” сўзлари қизил сиёҳда берилган. Шунингдек, матн тўрт бўрчак, тилла суви юритилган рамка ичига битилган бўлиб, асар боши зарҳал, нақшли унвон билан безатилган. Ушбу нусха “Иймон китоби” (Китабул иймон) дан бошланиб, “Тавҳид китоби” (Китабут тавҳид) гача тўлиқ кўчирилган.

Асарнинг ҳошияларида изох, шарҳ, тўлдирмалар келтирилган. Колофон қисмида асарнинг китобат қилинган санаси ва кўчирган хаттоти ҳақидаги маълумотлар келтирилган.



Асарнинг 674^a-675^b варақларида 695 рақам остида сақланаётган нусха билан айнан ўхшаш. Муҳаммад Юниний нусхасини тайёрлашда Абу Зарр Ҳаравийдан келган ривоятга асосланган. Абу Заррга етиб келган бу санад Карима бинти Аҳмаддан бўлиб, у Кушмихонийдан ривоят қилган. Ҳамавай томонидан келган санад ҳам Кушмихоний, Мустамлий, Абу Зайд Марвазий ва Жиржонийлар ривояти асосида Муҳаммад Юнинийга етиб келган



Юниний нусхаси Абу Зарр ва Макдисийлар томонидан кўчирилган нусхалар бир хил бўлиб, олдинги мавжуд нусхаларни умумлашган ва мукамал нусхасидир. Муҳаммад Юниний “Юниний нусхаси”ни тайёрлашдан мақсади алоҳида ўзини янги нусхасини яратиш бўлмаган, балки олдинги ривоятларни ўзгартирмасдан уларга эргашиш, ҳарфлар, эъроблар, матнлар, замирлар, ровийларда мавжуд ноаниқликларни таҳрир ва тадқиқ этиш бўлган. Юқорида келтирилган нусхалар тартиби, фарқли жиҳатларини таҳлил қилганда, Имом Бухорий “Саҳиҳул Бухорий” ни таълиф этишда ҳадисларни бобларга тасниф қилиб, уларни фикҳий масалаларга мувофиқ тартиб билан келтирганки, бу ҳам ўқувчига китобдан фойдаланишда енгиллаштиради. Ҳар бир китобнинг ва бобларнинг аввалида оят ва шарҳларнинг келтирилиши ҳам ўзига хос бир услуб бўлиб, бу ўқувчининг фикр доирасини кенгайтиришга хизмат қилади.

Ҳар бир китобнинг ва бобларнинг аввалида оят ва шарҳларнинг келтирилиши ҳам ўзига хос бир услуб бўлиб, бу ўқувчининг фикр доирасини кенгайтиришга хизмат қилади. Имом Бухорий бу ҳадис тўпламини “Ваҳийнинг бошланиши” китобидан бошлаб “Тавҳид” китоби билан якунлагани ҳам бир ҳикмат бўлиб, ўқиш жараёнида эътиборли китобхон бу билан Имом Бухорийнинг нимага ишора қилаётганини пайқаб олади. Яъни, ислом дини ваҳий орқали нозил бўлиб, унинг асоси тавҳид (яккахудоликка эътиқод)дир. Имом Бухорийнинг илмий мероси даврлар оша ўз қадр кийматига эга бўлган ҳолда китобхонлар томонидан катта қизиқиш билан мутолаа қилиниб, тадқиқотчилар томонидан бу борада мунтазам илмий изланишлар олиб борилмоқда. Зеро, инсоният тараққиёти тарихида ўчмас из қолдирган мўътабар зотларнинг босиб ўтган ҳаёт йўллари ва асарлари ҳозирги кунга қадар ўз аҳамиятини йўқотмаган. Муҳаддис алломанинг ҳаёти ва илмий меросини асраб – авайлаш, ўрганиш ва ёш авлод вакилларига ўргатиш, динимиз моҳиятини тўғри тушуниш ҳамда унинг ғоя ва таълимотларини халқимизга тўғри етказиш бугунги куннинг долзарб мавзуларидандир.

REFERENCES

1. Абдулазиз Мансур Қуръони карим маънолари таржимаси “Нисо” сураси 163-оят
2. Абу Абдуллоҳ ибн Исмоил Бухорий “Саҳиҳул Бухорий” Нур Усмания кутубхонаси №689 1^а в
3. Абу Абдуллоҳ ибн Исмоил Бухорий “Саҳиҳул Бухорий” Нур Усмания кутубхонаси №700 855^а в
4. Абу Абдуллоҳ ибн Исмоил Бухорий “Саҳиҳул Бухорий” Нур Усмания кутубхонаси №609 1^б-3^а в

5. Аҳмад Муҳаммад Шокир “Оламул Кутуб” Миср; 2015. Б–14
6. Ибн Абдушакур Зарқий “Диросати ли ажубати ибн Ҳажар аъла интиқоди Дорақутний аъла Бухорий” Малайзия “Академии диросатил ислам” 2020
7. Ўша асар Нур Усмония кутубхонаси №700 854^а в
8. Ўша асар Нур Усмония кутубхонаси. № 689 357^б в